

Predmarčna cenzura na Kranjskem in rojstvo *Novic*

MARIJAN DOVIČ

PETEKA JULIJA 1863 JE NA SLOVESNI »béseǵi« ob dvajseti obletnici izhajanja *Kmetijskih in rokodelskih novic* njihov dolgoletni urednik Janez Bleiweis – ob tej priliki je od »Slovencev na Kranjskem« prejel v dar srebrni črnilnik z alegorijo Slovenije – takole strnil zgodbo o razvoju slovenskega časopisja:

Ko so zamrle Vodnikove »Novice« že leta 1800, po štiriletnem življenji, ker ni bilo ne pisateljev, ne čitateljev, potem ni slovenski narod imel nobenega slovenskega časnika več – smrtna tihota je kraljevala po mili domovini, dokler niso naše »Novice« spet iz groba vstale, in 5. julija meseca 1843. leta zagledale belega dné. Njih rojstvo je bilo sila težavno – rojevale so se nad tri leta. To je bilo pod Sedlnickim. Gospod *Blaznik* jim je hotel mati biti 1841. leta; al ni mu šlo po sreči. Izkušal je več potov, klical je k težkemu porodu na pomoč več babic: obrtno družbo, kmetijsko družbo – nazadnje je ta morala še na pomoč poklicati presvitlega nadvojvoda *Ivana*. Potem je prišla iz Dunaja dovolitev 10. *februarja* 1843. leta, in sicer tako, da g. *Blaznik* bodi založnik »Novicam«, al kmetijska družba da mora imenovati odgovornega vrednika, podati c. k. viši policiji na Dunaji na drobno izdelan program, in po programu dva lista »novic«; za cenzorja je bil izvoljen rajni Ivan Vesel, takrat svetovavec c. kr. kranjske deželne vlade. – Ko so šle »Novice« k porodu, tedaj sem bil jaz še na Dunaji. Naprosila je bila družba gosp. dr. *Orla*, odbornika kmetijske družbe, naj bi delal začetne priprave. Od nekdanj domoljubni mož se je rad udal temu poslu, in nabral je bil mnogo gradiva za prvi začetek. – V tem času pridem jaz iz Dunaja v Ljubljano za profesorja. Kmetijska družba me izvoli za tajnika, in ker v tajnikov opravke spada tudi po pravih vredovanje vsega, kar družba v tisku dá na svetlo, izročila mi je vredništvo lista »Novic«. (Anon 1863: 223; poudarki v izvorniku so polrazprto tiskani)

Bleiweisova ocena v grobem drži. Za celotno Habsburško monarhijo je bila v predmarčni dobi značilna razmeroma skopa in uniforma medijska krajina: birokratsko in centralistično organizirana cenzura je namreč pomembno zamejila svobodo izražanja. Tudi na Kranjskem in v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom so bile zato možnosti razvoja literarnega življenja omejene. Revolucionarna pomlad leta 1848, ki je med drugim odpihnila predcenzuro in osovraženi figuri

Metternicha in Sedlnitzkega, je v tem pogledu prinesla sprostitev, četudi je oblast kmalu zopet obnovila nadzor. V tem poglavju bomo zlasti ob prizadevanjih za ustanovitev *Novic* podrobneje pokazali, kako je predmarčno »smrtno tihoto«, o kateri govori Bleiweis, odločilno oblikovala ravno cesarska cenzura – zlasti njen vrhovni organ, Dvorni policijsko-cenzurni urad (Polizei- und Zensur-Hofstelle) na Dunaju.

Predmarčna cenzura in literarno življenje na Kranjskem pred *Novicami*

Po stresnih letih napoleonskih vojn se je z Dunajskim kongresom in ustanovitvijo Svete alianse (1815) cesarska oblast v Habsburški monarhiji vnovič utrdila. Slovenske dežele so se po nekajletni izkušnji francoske oblasti v Ilirskih provincah (1809–1813) v celoti vrnile v okvir monarhije, Ljubljana pa je leta 1821 celo gostila drugi kongres Alianse. Ključna osebnost obdobja restavracije je bil knez Klemens von Metternich, pomemben arhitekt ponapoleonske konservativne Evrope, ki je kot kancler (1821–1848) in *de facto* najpomembnejša osebnost v cesarstvu skušal brzdati vzpon liberalizma in nacionalizma. Za uveljavljanje svoje politike je razvil obsežen aparat predhodne cenzure in tesno spleteno policijsko mrežo za ovajanje in spremljanje potencialno nevarnih osebnosti.¹ Na čelu dvornega policijsko-cenzurnega urada je imel med leti 1817–1848 trdnega zaveznika v plemiškem kolegu Josefu Sedlnitzkem, še eni emblematicni in nepriljubljeni figuri predmarčne dobe. Vse ostrejša cenzurna pravila, ki so pomembno vplivala na literarno in časopisno življenje v Habsburški monarhiji, so zakoličili razvpiti Karbadski dekreti (1819) in drugi odloki. Tako se je v »Metternichovi dobi« uveljavila ena najbolj restriktivnih cenzur v Evropi tega časa, kjer brez cenzurne odobritve ni bilo mogoče obesiti niti izveska nad trgovino.²

¹ O tem, kako dejavna je bila policijska država na Kranjskem, prim. Mal 1930.

² O habsburški cenzuri gl. zlasti Bachleitner 2017 in Bachleitner 2021; primerjalno npr. Ruud 2009: 5–8, Goldstein 1989 in Pastar 2015. Skrajna pola predstavljata Anglija, kjer so predhodno cenzuro ukinili že konec 17. stoletja, in Rusija, kjer je bil nadzor še strožji. Nekateri raziskovalci so sicer poudarili, da je predstava o represivnosti metternichove dobe pretirana, saj je nastala iz nacionalističnih perspektiv (prim. Judson 2018: 112–113).

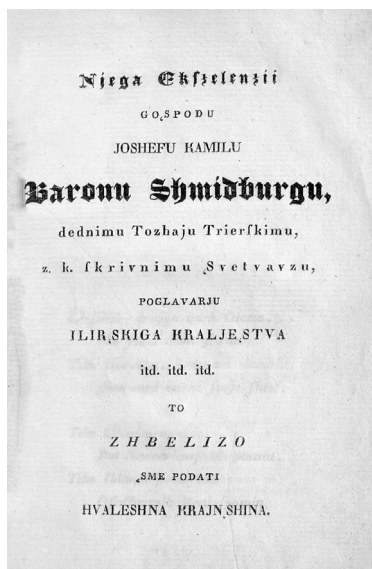
Ko pogledamo na slovenskojezično literarno in časopisno dejavnost na Kranjskem v tem času, se ne moremo ubraniti vtisa, da je ta nenavadno skromna. Zlasti na časnikarskem polju se zdi, da je Bleiweisova pripomba o kraljevanju »smrtne tihote« povsem upravičena: od skromnih Vodnikovih *Lublanskih novic* (1797–1800) pa vse do Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic* (1843–1902), torej več kot štiri desetletja, omembe vredne periodike v slovenščini ni bilo. Takšno stanje je bilo brez dvoma posledica številnih dejavnikov, med katerimi so nizka stopnja izobrazbe in pismenosti, diskontinuitete v razvoju literarne kulture in nasploh nerazvitost oblikujočega se slovenskega literarnega in medijskega sistema. A kot bomo videli v nadaljevanju, je k takšnemu stanju pomembno, celo odločilno, prispevala cesarska cenzura.

Oglejmo si torej anatomijo te predmarčne tihote nekoliko pobliže. Ali na Kranjskem v prvi polovici 19. stoletja res ni bilo volje in znanja, da bi zagnali periodično publikacijo v slovenščini? Takšna ocena nikakor ne zdrži. Že v prvi polovici dvajsetih let je namreč dozorela prva generacija, zrela za lastno revijo: šlo je za mlade literate t. i. Metelkove šole, ki so načrtovali časopis z drznim imenom *Slavinja*. Zgodba o njegovem utišanju, ki jo v tej knjigi podrobneje predstavlja poglavje Andrejke Žejn, je nadvse poučna. Septembra 1824 so trije duhovniki – Janez Cigler, Ignac Holzapfel in Franc Ksaver pl. Andrioli – zaprosili gubernij, naj jim dovoli tiskanje »ilirsko-kranjskega časopisa *Slavinja*«, ki bi izhajal enkrat tedensko kot priloga Kleinmayrjevega nemškega *Laibacher Zeitung*. Na ravni lokalnih oblasti je zadeva stekla gladko. Toda izhajanje novega časopisa na Kranjskem je moral odobriti tudi vrhovni šef dunajske cenzure Sedlnitzky, ki je na podlagi neugodnih ocen (zlasti policijske) prošnjo naposled zavrnil. Ocenjevalci so, vsaj deklarativno, dvomili o kakovosti časopisa in sposobnosti urednikov. Toda v ozadju »kvalitativnega« nadzora, skoz katerega preseva značilni paternalizem razsvetljske cenzure, je moč slutiti tudi neko načelno nerazpoloženost do slovenskega časopisja nasploh.³

Po blokirani *Slavinji* se izhajanje *Kranjske čbelice* v začetku tridesetih let kaže kot prvi večji uspeh slovenske periodike. Leposlovni almanah, ki izhaja na letni ravni (dovoljenje je sicer dobil za izhajanje v nerednih intervalih), seveda ni zares primerljiv s časopisom, ki bi izhajal enkrat tedensko, toda čbeličarji so zlasti po Prešernovi zaslugi skromno priložnost več kot odlično izkoristili.

³ Podrobneje prim. tudi Slodnjak 1949: 13–14, Dovič 2020: 254–258 in poglavje Andrejke Žejn v tej knjigi.

Taktična zrelost, ki so jo izkazali pri pridobivanju dovoljenja za izhajanje (laskavo posvetilo in pesem guvernerju baronu Jožefu Kamilu von Schmidburgu), jim je prav prišla tudi pozneje, kajti tegobe s cenzurnim nadzorom še zdaleč niso bile končane: o tem priča burna zgodovina konfliktov, ki so jih Kastelic, Čop in Prešeren bili tako z ljubljanskimi cenzorji kot s Kopitarjem. Povsem verjetno se torej zdi, da je k predčasnemu koncu izhajanja *Čbelice* v veliki meri botrovalo izčrpanje, povezano s cenzuro.⁴

Slika 1. *Kranjska čbelica*, 1830. Prvi letnik almanaha uvajata posvetilo in panegirik deželnemu guvernerju Schmidburgu, ki je *Čbelico* in druge slovenske tiske načelno podpiral. NUK.

Lokalni cenzorski aparat, ki je pred izidom vestno pregledoval nemško periodiko – *Laibacher Zeitung* (1778/1821–1918), njegovo prilogo *Illyrisches Blatt* (1819–1849) in pozneje še *Carniolio* (1838–1844) – torej tudi v tridesetih letih 19. stoletja s slovenskim tiskom ni imel kaj prida opraviti. Kljub temu pa se je ob koncu desetletja pritisk, da bi na Kranjskem naposled dobili slovenski časopis, stopnjeval. Zgodba, ki je po dolgih petih letih privedla do ustanovitve in izhajanja *Kmetijskih in rokodelskih novic*, se je v resnici začela že leta 1838 – in v

⁴ Podrobneje prim. Žigon 1926a, Žigon 1926b, Gspan 1966, Dović 2020, Juvan 2020 in poglavje Marka Juvana v tej knjigi.

nadaljevanju si jo bomo podrobneje ogledali. Še pred tem pa velja vsaj na kratko omeniti ambiciozen načrt Andreja Smoleta iz leta 1840, ki je bil podobno kot *Slavinja* že v kali zatrt. Smole je namreč ob Prešernovi zaslombi snoval *Ilirske novice*, dvakrat na teden izhajajoči politični časnik, ob katerem naj bi izhajala še tedenska literarna priloga *Ilirski Merkur*; oboje že v gajici.

Kot običajno se je ob vlogi za dovoljenje izhajanja, ki jo je Smole vložil 27. aprila 1840, zavrtel ustaljeni birokratski stroj. Ljubljanski gubernijski svetniki so z izjemo Jurija Šporerja, ki je podpiral tudi politični časnik, podprli vsaj zamisel o nepolitični literarni prilogi. Toda zadnjo besedo je zopet imel Sedlnitzky, ki je prošnjo zavrnil – pri tem pa se je tako kot pred desetletjem in pol pri *Slavinji* oprl na negativno policijsko poročilo. To poročilo sta pripravila kancelist Eduard Schadek in višji komisar Joseph Suchanek, v njem pa sta v podrobnem življenjepisu nanizala kar nekaj negativnih karakteristik prosilca: kako je na potovanjih zapravil ogromno denarja, živel potratno in ekstravagantno, kako v Ljubljani postopa brez pravega dela, živi od obresti in kaže znake življenjske izčrpanosti (Mal 1930: 300–301). Schadekova pripomba, da je Smole vdan pijači, je bila sicer iz poročila za gubernij izpuščena in ni prišla do Sedlnitzkega, a ta je Smoletu v zavrnitvi 25. junija 1840 vseeno odrekel kvalifikacije za urednika literarnega časopisa – zaradi pomanjkljive izobrazbe, moralno vprašljivega življenja in pojemajočih moči. Smole se po prejetem prvem udarcu ni predal in se je boril dalje, že jeseni 1840 je vložil pritožbo in načrtoval celo avdienco pri cesarju – toda prehitela ga je smrt.⁵

Dolgi porod in njegove številne »babice«: od *Zore* do *Novic* (1838–1843)

Mnogo bolj zapletena je zgodba o cenzurno-birokratskih zapletih ob rojevanju *Novic*, ki je zlasti po zasluz raziskav Ivana Prijatelja dobro raziskana.⁶ Začenja

⁵ O Smoletu in njegovem časopisnem projektu prim. Prijatelj 1902, Mal 1930 in Slodnjak 2013.

⁶ Prijatelj je načrtoval knjigo z naslovom »Predmarčna slovenska literatura v cenzuri«, ki pa mu je žal ni uspelo napisati. Pa vendar je v *Vedi* kot »gradivo« najprej objavil razpravo o Kordešu (Prijatelj 1912a, Prijatelj 1912b), zatem pa še tridelni tekst »Ustanovitev Bleiweisovih 'Novic'« (Prijatelj 1913a, Prijatelj 1913b, Prijatelj 1913c). V njih prinaša slovenske prevode iz dokumentacije, ki se je ohranila v uradu Sedlnitzkega

se leta 1838, ko se je v Ljubljani ob *Laibacher Zeitungu* pojavil nov nemški časnik *Carniolia*, ki ga je tiskal Jožef Blaznik, urejal pa Leopold Kordeš (Kordesch).⁷ Dovoljenje za izdajanje je Blazniku 6. marca 1838 izdal kar ljubljanski gubernij (!), tako da je *Carniolia* začela izhajati že prvega maja. Opogumljen z uspehom je urednik Leopold Kordeš že 2. julija 1838 gubernij prosil za dovoljenje, da bi smel z novim letom dvakrat tedensko izdajati še »slovanski narodni časnik« *Slovenske novice* s tedensko literarno prilogo *Zora*. Gubernijski svetniki so prošnjo obravnavali 14. julija in podprli argumentacijo prosilcev, češ da je treba »izobraziti« deželni jezik. Toda o novem slovenskem časopisu si tokrat niso upali odločiti sami, zato so zadevo poslali v presojo na dunajski cenzurni urad, ki naj blagovoli »pričujoči prošnji dobrotno ustreči s to omejitvijo, da se smejo v politični ljudski list sprejemati samo taki sestavki, ki izhajajo v časnikih Oesterreichischer Beobachter ali Wiener Zeitung« (Prijetelj 1912a: 70).

Toda zadeva se je takoj močno zapletla. Ko je urad Sedlnitzkega preučil zadevo, je izbruhnila afera *Carniolia*. Sedlnitzky namreč dotlej sploh ni vedel, da v Ljubljani izhaja novi nemški časnik, ki se je izmuznil centralnemu nadzoru in je dovoljenje za izhajanje dobil neposredno od ljubljanskega gubernija. Nezaupljivi policijski grof, nezadovoljen, ker mu »predmet pričujoče prošnje ni popolnoma znan« in je zato ne more »s popolnim mirom rešiti«, je takoj zaprosil za ustrezna poročila: 18. oktobra je pisal Schmidburgu in zahteval »natančnejša pojasnila o vsebini, cilju in koncu imenovanega časopisa« (Prijetelj 1912a: 71), glede Kordeša pa se je že nekaj dni prej obrnil na svoja ljubljanska zaupnika, gubernijskega svetnika Josepha Wagnerja ter šefa policije Leopolda Sicarda.

»Preiskavi« v zvezi s *Carniolio* in *Zoro* sta potekali vzporedno in ju je nemogoče ločiti – njuna rdeča nit je bil pač urednik Kordeš, ki je bil za Dunaj uganka, saj mu Sedlnitzky še »ni bil preiskal obisti in prebrskal zadnjih kotičkov njegovega privatnega dejanja in nehanja« (Prijetelj 1912a: 71). Ko je Sedlnitzky od gubernija dobil vse dotedanje izdaje *Carniolie*, ki sta ju naknadno pregledovala dva dunajska cenzorja, ter kup poročil o Kordešu, je naposled po letu dni vendarle dovolil nadaljevanje izhajanja – pri čemer je hudo okrcal Schmidburga, češ

(tedaj hranjene v arhivu notranjega ministrstva) v zvezi s *Carniolio*, z *Zoro* in *Novicami*. Te dokumentacije zaenkrat v izvorniku nismo našli (možno je, da je bila uničena med požarom v dunajski sodni palači leta 1927), zato se v nadaljevanju opiramo na Prijetelja.

⁷ Za Blaznikovo vlogo gl. Grum 2017.

da je »gubernij prestopil meje svojega delokroga, s tem da je dovolil izdajo *Carniolie* Kordeschu, ne da bi poiskal tukajšnjega dovoljenja« (Prijatelj 1912b: 299), obenem pa je zahteval tudi ostrejšo (pred)cenzuro, saj je drugi izmed njegovih (po)cenzorjev že v prvi številki *Carniolie* identificiral neprimeren material.⁸

Poglejmo, kako si je budni čuvaj monarhičnega tiska pred sprejetjem te odločitve pridobil »točna in zadovoljiva pojasnila« o uredniku *Carniolie* oziroma o morebitnem uredniku slovenskega političnega časopisa. V pismu 14. oktobra 1838 Sedlnitzky prosi Sicarda, naj mu pošlje vse podatke

o poreklu in dosedanjem življenju prosvica, o njegovih družinskih, premoženjskih in drugih razmerah, o njegovih moralnih in verskih principih, o kakovosti njegovega političnega naziranja, o njegovem opraviilu in načinu življenja, njega občevanju in zvezah, dalje o stopnji in obsegu njegove izobrazbe, končno o njegovih morebitnih literarnih in drugih delih ter zaslugah ... (Prijatelj 1912a: 72).

Vnema Sedlnitzkega, da bi kandidata do obisti pretipal, na prvi pogled naredi velik vtis, toda v resnici gre za rutino: temeljiti šef je namreč v dopisih informatorjem postavljaj skoraj identične zahteve. Pač pa v njegovih spisih toliko bolj redko naletimo na formulacije, kot je spodnja:

Obenem prosim Vaše blagorodje, da bi mi sporočili svoje temeljito mnenje o morebitni potrebi, hasnovitosti in koristnosti imenovanega podjetja samega in sicer tako z ozirom na tamkajšnjo c. kr. provinco, kakor tudi na one province, s katerimi se zdi, da računa vsled skupnega jezika nameravani časopis, o njega bržčasnem vplivu na izobrazbo tozadevnega slovanskega narečja in tudi na od vlade v enaki meri nameravano izobrazbo in širjenje nemškega jezika med slovanskimi prebivalci ... (Prijatelj 1912a: 72–73)

Navedek razkriva cenzorjevo zelo specifično skrb, povezano z vprašanjem *slovenskega* časopisa. Sedlnitzky se očitno boji, da podjetje ne bo »hasnovito« z vidika germanizacije slovanskega prebivalstva, kot si jo zamišlja cesarska oblast, in pravilno predvideva, da bi utegnil slovenski časopis v Ljubljani imeti kohezivne učinke tudi zunaj Kranjske – kar se je potem, ko so *Novice* začele izhajati, tudi v resnici kmalu pokazalo. Vsekakor v zgornjem odlomku najdemo enega redkih indicjev, da je (že) predmarčna cenzura namenoma brzdala kultiviranje slovenščine.

⁸ Zaplete s *Carniolio* podrobneje obravnava poglavje Andreja Pastarja v tej knjigi; prim. tudi Pirjevec 2013, Miladinović 2001.

Pismo enake vsebine je Sedlnitzky poslal še svetniku Wagnerju, ki je pred tem sopodpisal ugodno priporočilo gubernija – s poudarkom, da želi slišati njegovo »individualno mnenje«. Wagnerjevo podrobno poročilo, poslano na Dunaj 23. novembra 1838, je Kordešu že manj naklonjeno, omenja, da prosilcu nemara primanjkuje potrebne izobrazbe, da obiskuje gostilne »nižje vrste«, da je njegovo znanje površno; da pa je v zvezi s *Carniolio* doslej dobro sodeloval s cenzuro, kar je Wagner ugotovil, ko je predhodno poletje nadomeščal knjižnega revizorja Antona Stelzicha – junaka znamenitega Prešernovega proticenzurnega soneta – pri sprotni cenzuri ljubljanskih časopisov: »Vendar ni bilo opaziti pri njem niti trohice kakšne slabe tendence, in bil je vedno takoj pripravljen, če sem zahteval, naj v svojih ali tujih sestavkih kaj izpremeni, ali če sem mu vrnil cele članke in pesmi, češ, da so brez vsebine, spotikljive in za priobčitev neprikladne« (Prijetelj 1912a: 75). Iz te opazke razbiramo, če nič drugega, kako natančno in vestno so svoje delo opravljali lokalni cenzorji.

Nadalje poroča Wagner še o tem, kako je večina svetnikov na čelu z referentom Stelzichom zamisli o slovenskem časopisu sprva nasprotovala, ker niso videli potrebe po njem – toda naposled so se »nagnili na prositeljevo stran, ne iz uverjenja, da bo Kranjsko in njega slovansko narečje s tem pridobilo, ampak zato ker so se glasovavci – posebno Nekranjci – hoteli izogniti očitjanju, češ, da hočejo narodnost Kranjcev oškodovati« (Prijetelj 1912a: 76). Sledi kratek ekskurz o jezikovno-kulturnih razmerah na Kranjskem, ki ga Wagner sklene z ugotovitvami, da izobraženci slovenščine praktično ne rabijo (razen za občevanje s služinčadjo in neukimi ljudmi), da je takih, ki popolnoma obvladajo jezik, komaj kakih dvajset, večinoma duhovnikov – ravno to pa je tudi stan, ki se »najglasneje izjavlja za to, da naj bi se kranjsko narečje bolj čislalo. Prevesno število duhovnikov je tudi takih, ki obenem očitno ne vidijo radi, da se na deželi širi nemški jezik« (Prijetelj 1912a: 76). Ločeno mnenje, za katero je Wagner trudoma nabiral podatke »na tihem«, kot je zaupal vrhovnemu šefu na koncu pisma, je torej drugačno od uradnega mnenja gubernija, ki je vlogo podprl: list naj ne bi našel poti do ljudstva, za izobražence naj ne bi bil primeren, Kordeš pa za urednika ni dovolj kvalificiran – pri čemer se Wagner sklicuje celo na mnenje Metelka in Prešerna, da je Kordeš »premalo večšč jezika« (Prijetelj 1912a: 77).

Dva tedna pozneje, 8. decembra 1838, je poročilo na Dunaj poslal tudi Leopold Sicard. V njem najdemo izčrpno gradivo za Kordeševo biografijo in oceno, da se sicer prosilec zdi neproblematičen, da pa si še ni »prisvojil onega

trdnega značaja, onega takta in onega moškega vedenja, ki se mora pri izdajanju časopisa, posebno političnega ljudskega časnika neobhodno zahtevati, da bi se dalo uredništvo lista z mirno vestjo pustiti v njegovih rokah« (Priatelj 1912b: 294). Kot v primeru *Slavinje* ljubljanski policijski ravnatelj Kordeša spet vrednoti tudi po strokovni, ne le moralni plati: »ni storil na literarnem polju ničesar, in njegova dela so same kompilacije in zbirke prispevkov«; obregne se tudi ob njegove gledališke kritike, za katere je moral včasih celo sam »preprečiti priobčitev« (Priatelj 1912b: 294). To kaže, da se je v sprotno cenzuro poleg od gubernija dodeljenega lokalnega cenzorja lahko neposredno vmešal tudi predstojnik policije. Naposled glede »hasnovitosti« uničujoče sklene, da bi bil projekt malo odmeven, zanimiv le za ozko publiko in najverjetneje finančno neuspešen, jedro svoje skepse pa zajame z argumentacijo, ki je bila nakazana tudi pri zavrnitvi *Slavinje*: »Ker govore Kranjci boljše, izobraženejše vrste navadno poleg svojega materinega jezika tudi nemški, oni pa, ki so zmožni samo kranjskega jezika, navadno tudi čitati ne umejo, bi bil zanje kranjski časnik brez koristi, brez zanimivosti in bi se potreba takega ljudskega časnika dala menda manj utemeljevati.« (Priatelj 1912b: 295)

Kordeš medtem že več mesecev ni dobil odgovora – kar ni bilo značilno, saj je Sedlnitzky večinoma odločal razmeroma hitro – in je morda ocenil, da se težava skriva v napovedani politični naravi lista. Zato je 1. decembra 1838, ko so se zaradi afere še zbirali sveži obveščevalni podatki o njem, skupaj z Blaznikom na gubernij vložil novo prošnjo, v kateri je zamisel doživela prvo mutacijo – iz političnega v *literarni* list. V prošnji izdajatelja opuščata »izdajo političnega ljudskega časnika« in želita »samo tedensko enkratno« izdajati »'Sarjo' (Soro, Sor, Morgenröthe) v deželnem jeziku kot literaren časopis« (Priatelj 1912b: 296). Poltretji mesec pozneje je Blaznik, tokrat brez Kordeša, oddal novo vlogo na gubernij in prosil za »dovolitev tega čisto literarnega lista«, *Zarje* oz. *Zore*, ki naj bi izhajala kot tedenska priloga *Carniolie*, urednik pa bi bil, kot sklepa Priatelj, namesto Kordeša najverjetneje France Prešeren, vsekakor boljše usposobljen za takšno nalogo. Guverner Schmidburg je zamisel močno podprl in v spremnem dopisu na Dunaj tako kot Blaznik poudarjal, da bo list zgolj literarne narave. Toda ponižne prošnje iz province niso zalegle: Sedlnitzky je trdovratno molčal, ne da bi se kakor koli odločil. Zadnjo prošnjo za čisto literarni list je Blaznik na gubernij oddal 2. marca 1840; gubernij jo je že čez teden dni s toplimi priporočili in zagotovili o najstrožji cenzuri poslal na Dunaj, a Sedlnitzky spet ni dal nobenega odgovora – zdaj je torej molčal že skoraj dve leti.

Blaznik, ki si je želel izdajati slovenski časopis, se kljub temu ni dal: opustil je misel na leposlovni tednik in izvirna zamisel je leta 1840 doživela drugo mutacijo – iz literarnega v *tehnični* časopis. Podjetni tiskar se je pri tej vratolomni spremembi koncepta oprl na željo kranjske delegacije notranjeavstrijskega industrijsko-obrtnega društva (Verein zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe in Innerösterreich), da bi v Ljubljani izdajali tehnični ljudski list v deželnem jeziku. 16. julija 1840 je Blaznik tako neposredno na Sedlnitzkega naslovil novo prošnjo. Tudi ta je ostala brez odgovora, a pobuda je zdaj vendarle dobila zaslombo graškega združenja, katerega ustanovitelj in podpornik je bil nadvojvoda Janez (podrobneje prim. Mihelič 1948: 34–40). Na ljubljanski gubernij so tako 12. januarja 1841 iz Gradca poslali vlogo za prilogo h *Carniolii*, ki bi bila po novem »po večini tehnične vsebine in bi zastopala mesto tehničnega cenenega lista (Pfennig-Magazin) za obrtujoči sloj« (Prijetelj 1913a: 63). Ilirski gubernij, ki je že od začetka podpiral Blaznikove aspiracije, se je zdaj še bolj angažiral za novi list, ki ga v tej obliki že lahko razumemo kot zametek *Novic*.

Oblikovala se je torej koalicija, ki je vse močnejše pritiskala na vztrajno molčečega Sedlnitzkega: sestavljali so jo tiskar Blaznik, notranjeavstrijsko industrijsko-obrtno društvo, kranjska delegacija tega društva ter ljubljanski gubernij, kjer je Schmidburga kot guverner leta 1840 nasledil Joseph von Weingarten, ravno tako naklonjen zamisli. Pritisk z vlaganjem prošenj se je v letu 1841 le še stopnjeval, dokler ni 4. januarja 1842, torej tri leta in pol po prvi Kordeševi prošnji, Sedlnitzky prvič dal od sebe dopis v zvezi s slovenskim tehničnim listom. V njem je najprej potožil, da iz vloge

ni natanko razvidna niti prava tendenca, niti oblika spisovanja in izhajanja tega nameravanega podjetja. Tudi se v vlogah pogreša določba, kdo naj bo pravzaprav izdajatelj in odgovorni urednik [...] Glasom prošnje se sicer zdi, da se hoče imenovano društvo [...] postaviti na čelo obravnavanega podjetja in se poslužiti [...] Jožefa Blaznika samo v svrhu materialne izvedbe tega podjetja. Obenem pa se zdi, da se je doseгла pogodba, s katero se samo modificira že poprej po tiskarju Blazniku zaprosena izdaja kranjske priloge *Carniolie*, ki naj bi bila literarne vsebine in naj bi izhajala pod naslovom 'Sarja', vsled česar se kaže, da imajo imenovani koraki samo namen, realizirati prvotno od Blaznika projektirano in sedaj za tehnične namene določeno podjetje. (Prijetelj 1913a: 65)

Sumničavi Sedlnitzky je torej takoj dal vedeti, da je spregledal vsebinski manevar izdajateljjev; da pa bi »mogel o tem predmetu docela mirno definitivno odločiti«, je terjal od guvernerja Weingartna »podrobna in natančna izvestja o

pravem cilju in resničnem namenu« časopisa, običajno podrobno poročilo o uredniku, program časopisa, natisnjene poskusne liste in naposled še predlog za verodostojnega lokalnega cenzorja nove publikacije (Priatelj 1913a: 65).

Neizprosne zahteve Sedlnitzkega so sprožile pripravo programa časopisa, ki ga je Blaznik sestavil s pomočjo dr. Jožefa Orla in ga 19. februarja 1842 poslal kranjski delegaciji industrijsko-obrtnega društva. Namen lista naj bi bil »razširjati na kolikor mogoče občnorazumljiv način splošnokoristne vednosti, zlasti take, ki bi utegnile pospeševati in poživljati industrijo, zemljedelski interes in izpopolnitev obrti«, vsebina, ki se bo sicer strogo izogibala političnih in verskih tem, pa bo vključevala tudi »povesti, potopise, poetične izlive, kratka zgodovinska poročila«, kajpak z omejitvijo, da »ne streme po samem praznem kratkočasju, ampak izkušajo tudi moralčno in umstveno izobraževati čitatelje« (Priatelj 1913b: 162). Za urednika je bil predviden Jožef Orel, za izdajatelja pa Blaznik, ki se je otepal edinole natisa poskusnih listov, češ da bi bilo to predrago in prezahtevno.

Skoraj istočasno se je Blaznik obrnil tudi na Kranjsko kmetijsko družbo, ki ji je 21. februarja poslal prepis programa in jo prosil za podporo projektu v prispevkih (objava v novem listu) in zlasti priporočilo pri članih družbe kot potencialnih naročnikih. Kot zadnji akter je torej v koalicijo za novi časopis vstopila kmetijska družba, od države spodbujena institucija, ki je že od leta 1767 v razsvetljenem duhu skrbela za napredek in blaginjo pretežno kmečke populacije na Kranjskem. Družba je Weingartnu 4. marca 1842 preposlala Blaznikov program s toplimi priporočili za urad Sedlnitzkega, poudarila ugoden vpliv publikacije na kmetijstvo v deželi, kjer kmetje ne razumejo nemško,⁹ ter priporočila Orla, hkrati dejavnega tudi v industrijskem društvu, kot najprimernejšega urednika. Graško industrijsko društvo pa je 4. aprila ravno tako poslalo ljubljanskemu guberniju Blaznikov program in toplo priporočilo projekt in urednika. Medtem je Weingarten pridobil še ugodno mnenje o Blazniku in Orlu s strani novega policijskega načelnika Uhrerja ter nato 2. maja 1842 pisal Sedlnitzkemu, naj ugodno reši prošnjo, za cenzorja pa priporočil upokojenega gubernijskega svetnika Janeza Vesela.

⁹ Sklicevali so se na začudenje nadvojvode Janeza, ki je obiskal občni zbor kmetijske družbe 1836; pojasnili so mu, da kmetje ne prihajajo na zbor ravno zaradi jezikovne ovire (prim. Mihelič 1948: 30).

Toda Sedlnitzkemu to še vedno ni zadoščalo, da bi mogel »s popolnim mirom« dovoliti časopis, tedaj še koncipiran kot prilogo *Carniolie*. Zato je 12. junija odpisal Weingartnu, da vztraja pri »zahtevi po predložitvi popolnega programa in nekaterih poizkusnih listov z vsemi rubrikami« (Prijetelj 1913c: 272). Previdni šef je obenem pisal Uhrerju, naj mu priskrbi podrobnejše podatke o Orlu in Veselu, saj s skopim poročilom, ki ga je priložil Weingarten, ni bil zadovoljen. S podrobnejšim poročilom se mu je odzval policijski komisar Suchanek (ta je že pred leti poročal o Andreju Smoletu), ki je v obsežnem zapisu sicer natresel nekaj drobnih pomanjkljivosti o Orlu (piker način pisanja, obiskovanje živahne družbe v mlajših letih), a v splošnem je bila sodba o obeh, še zlasti Veselu, izrazito ugodna.

Medtem je v Ljubljani potekala še zadnja sprememba načrta, ki je naposled določila naravo časopisa: Kranjska kmetijska družba, ki se je v preteklosti že spogledovala z zamisljivo, da bi iz praktičnih potreb izdajala slovenski časnik,¹⁰ se je namreč odločila, da bo novi časopis prevzela pod svoje okrilje (kar je ustrezalo tudi Blazniku, ki je s tem bistveno manj tvegala v poslovnem smislu) in da bo sama skrbela za primernega odgovornega urednika. Tako je novi časopis, ki je iz političnega najprej mutiral v literarnega, potem pa iz literarnega v tehničnega, naposled mutiral še tretjič – tokrat iz tehničnega v pretežno *kmetijski* list.

Znotraj kmetijske družbe so se medtem dogajale pomembne spremembe: novi tajnik družbe je postal ambiciozni veterinar Janez Bleiweis, ki je na volitvah maja 1842 premagal konkurenta Jožefa Orla in Alberta Kapusa. Prenovljeni program časopisa je družba potrdila na seji 16. avgusta 1842; določeneje kot prej je bil osredotočen na kmetijstvo in industrijo in ni več nikjer eksplisitno omenjal literarnih besedil – možnost takih objav je kvečjemu skril pod rubriko »občnokoristne drobnosti«. Kot urednik je bil še vedno predviden Orel. Toda problem je kmalu postal sklep, da mora odbor Kmetijske družbe vsakokrat pregledati vsebino posamezne številke, kar dejansko pomeni, da je bila vpeljana notranja predcenzura. Težava je bila seveda zlasti, da odborniki večinoma niso znali slovensko – zamisel je bila torej izrazito draga in zamudna. Kot je podrobno pokazal Stane Mihelič (1948), so notranji boji v Kmetijski

¹⁰ Prim. zamisel grofa Franca Scribanija Rossija o trojezičnem (nemško-kranjsko-italijanskem) praktičnem kmetovalskem listu leta 1835 (Mihelič 1948: 31–33). Scribanijev ambiciozni predlog je zaradi nenaklonjenosti nemških odbornikov in predsednika družbe škofa Wolfa ostal v predalu.

družbi poleti in jeseni 1842, v katerih je Orel namenoma bojkotiral zahtevo po prevajanju (poskusnih) listov v nemščino, naposled omogočili Bleiweisu, da je na navidezno spodoben način »izrnil« Orla z mesta predvidenega urednika. Po zapletenem spletu okoliščin je nanoslo, da je podjetni novi tajnik Bleiweis prevzel uredništvo načrtovanega časopisa in si na ta način nekako »prisvojil« zasluge predhodnikov, ki so se dolgo borili zanj – zlasti Orla, a tudi Kordeša in livarja Samasse.¹¹

Po vseh teh perturbacijah so bila do konca leta 1842 razmerja naposled postavljena: novi časopis bo samostojen kranjski tednik (ne priloga) z naslovom »Kmetijske in rokodelske novize« in vinjeto, podobno vinjeti notranjeavstrijskega industrijsko-obrtnega lista; izdajateljstvo je Blaznik prepustil Kmetijski družbi, ki bo časopisu zagotovila tudi primernega urednika; pripravljen je bil program in natisnjeni poskusni številki. Gubernij je 17. decembra 1842 vse skupaj odposlal Sedlnitzkemu, ki si je vseeno privoščil še zadnjo preverbo: želel je prečesati vsebino obeh poskusnih številk. Ker ni razumel jezika, v katerem so bili napisani prispevki, je delo zaupal dunajskemu cenzorju za slovenske tiske – ob odsotnosti Jerneja Kopitarja je nalogo opravil Fran Miklošič, ki mu je 23. januarja oddal lapidaren povzetek vsebine člankov.¹² Sedlnitzky je torej naposled le dosegel želeni duševni mir, pri čemer sploh ni zahteval policijske preverbe Bleiweisa – kar deluje v luči doslej povedanega komaj verjetno: takšno malobrižnost si lahko razlagamo edinole z domnevo, da mu je nadzor Kranjske kmetijske družbe nad urednikom in časopisom predstavljal popolno jamstvo. Kakor koli že, 10. februarja 1843 je Sedlnitzky v Ljubljano sporočil, da nima več zadržka (»nehme ich nunmehr keinem Anstand«) do izhajanja novega časopisa – seveda pod pogojem, da bo družba nastavljal zanesljivega urednika. Ivan Prijatelj, doslej najprodnornejši analitik te birokratske sage, je akt vzneseno komentiral: »Dopolnjeno je bilo. Križev pot slovenskega časopisa se je približal do zadnje postaje;« odvalil se je »kamen iznad groba slovenskega naroda« (Prijatelj 1913c: 278).

¹¹ Bleiweisu so to pozneje mnogi zamerili, zlasti v luči navedbe, da tedaj sploh ni znal slovensko (prim. Mihelič 1948: 42–48). O zamerah do Bleiweisa gl. tudi Dovič 2021.

¹² Mihelič opozarja, da je v prid novemu časniku pri Sedlnitzkem iz Rima tedaj posredoval tudi Kopitar (1948: 49).

Novice do marčne revolucije

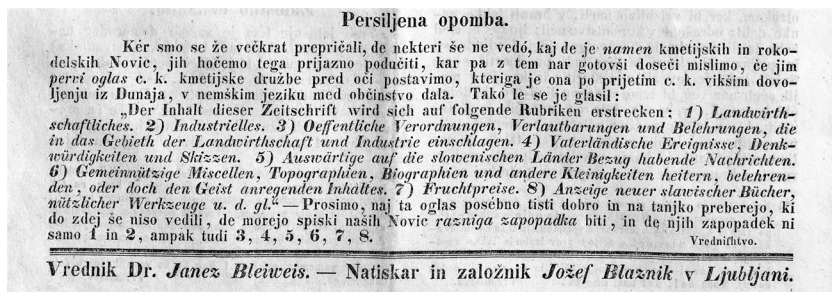
Rojstvo *Novic* je bilo torej res »sila težavno«, kot je evfemistično zapisal Bleiweis, in v tej luči se datum 5. junij 1843, ko je naposled izšla prva številka, dozdeva še bolj prelomen. Seveda je cesarska cenzura tudi nadalje močno sooblikovala podobo *Novic*: tako kot pred njimi *Čbelica* z dovoljenjem za izhajanje še zdaleč niso premagale vseh cenzurnih ovir. Prvi zid, ob katerega so ob uredniku Bleiweisu, ki je seveda tudi po svoje filtriral besedila,¹³ trčili potencialni prispevki, je bil že odbor družbe. Bleiweis drugače od Orla, ki je indirektno protestiral proti taki avtorizaciji, internemu nadzoru ni nasprotoval. Družba je za prevajanje besedil v nemščino plačevala Frana Malavašiča – toda (pričakovane) težave v praksi so povzročile, da je odbor delal izjeme in naposled »že prvo leto vse uredniško delo prepustil Bleiweisu« (Mihelič 1948: 51). Drugi zid, ob katerega so trčili članki, je bil seveda uradna cenzura. Kot vsi drugi tiski v predmarčnem obdobju je bila namreč vsaka številka pred izidom podvržena pregledu lokalne cenzure, ki je delovala v okviru cesarsko-kraljevega uradništva ljubljanskega gubernija. Ljubljanski knjižnovevizijski urad je v predmarčnem obdobju vodil Jurij Pavšek, ki je svoje dolžnosti prevzel že leta 1816, za konkretno cenzorsko pregledovanje *Novic* pa so bili zadolženi različni cenzorji, med katerimi je bil prvi Janez Nepomuk Vesel (od začetka izhajanja do jeseni 1843), za njim pa je cenzuro prevzel Jurij Matija Šporer (od jeseni 1843 do decembra 1845).¹⁴

Čeprav je bil časopis izročen v skrbstvo Kmetijske družbe in so bile *Novice* po naslovu »kmetijske in rokodelske«, je bil njihov domet daljši: kmalu so postale osrednje glasilo nastajajočega slovenskega nacionalnega gibanja. Njihov taktično spretni urednik si je prizadeval za vsebinsko širino, pri čemer se je lahko skliceval na uradno dovoljenje, s katerim je utišal tiste kritike, ki

¹³ Vsak urednik je nujno tudi svojevrsten cenzor – konec koncev lahko uveljavlja vsaj osebne preference (prim. očitke o pretiranem povzdigovanju Koseskega). Bleiweis po tej plati ni imel težav denimo z rodoljubjem, kjer si je dovolil marsikaj, imel pa je zadržke v zvezi s (spolno) moralo, ki so se kazali pri objavljanju ljudskih pesmi (Pisk 2021: 214) ali denimo v »sramežljivosti« ob imenih mesecev kozaprsk in listognoj (prim. Nežmah 2021: 121).

¹⁴ V nasprotju z večino predmarčnih ljubljanskih cenzorjev, ki so bili duhovniki (npr. Jurij Paušek, Anton Stelzich, Andrej Gollmayer in Jurij Mayr), sta bila oba laična cesarska birokrata. Za Vesela gl. Kidrič 2013, za Šporerja pa Prašelj 2013.

so želeli, da *Novice* ostanejo zgolj utilitarno glasilo Kmetijske družbe.¹⁵ Dovoljenje, ki ga je Bleiweis s tem namenom ponatisnil v »Persiljeni opombi« 19. 2. 1845, kaže, da vsebinski doseg časopisa ni bil tako ozek. V njem so bila zajeta ne le kmetijska in industrijska vprašanja v ožjem pogledu, temveč tudi javni odloki, ki vplivajo na obe področji, različni domači dogodki (»Vaterländische Ereignisse«) in novice, domače drobnarije ter poročila o novih slovanskih knjigah. Seznam je bil dovolj ohlapen, da je dopuščal skoraj vse – z izjemo visoke državne politike (gl. Sliko 2).

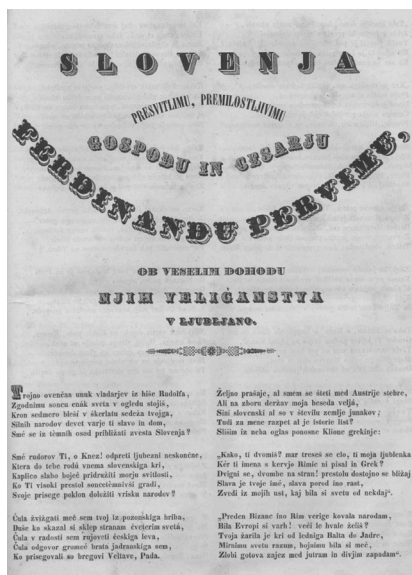

Slika 2. Bleiweisova »Persiljena opomba« na zadnji strani *Novic* 3, št. 8, 19. februar 1845, str. 32. NUK.

Poezija je naposled resda izpadla iz uradnega programa, toda dalo se jo je pretihotapiti v formulaciji »druge malenkosti« (»andere Kleinigkeiten«), ki seveda morajo biti poučne (»belehrenden«) ali vsaj duha spodbujajoče (»Geist anregenden«) (Anon 1845: 32). Kmalu se je izkazalo, da je v resnici ravno poezija postala eden ključnih vsebinskih poudarkov *Novic*, pogosto je zasedla izpostavljeni položaj na vrhu naslovne strani, pesniki (med njimi zlasti Koseski) pa so postali najbolj prepoznavni sodelavci novega časopisa. Še več, kot je bilo doslej že opaženo, je poezija prinašala najbolj problematične zamisli in poudarke – to pa nemara ravno zato, ker so v poezijo odete misli lažje obšle cenzuro.¹⁶

¹⁵ Bleiweis se je na dovoljenje moral sklicevati že v prvih letih izhajanja *Novic*, pa tudi pozneje – denimo leta 1849 pred odborniki Kmetijske družbe, ki niso nujno podpisali vsebinske širine časopisa (prim. Anon 1849).

¹⁶ Kot taki primeri so bile prepoznane Prešernova »Železna cesta«, »Slovenja« Koseskega in seveda »Zdravljica« (prim. Grdina 2021: 44, Horvat 2021: 44, 48).

Slika 3. Jovan Vesel – Koseski, prva stran ode »Slovenja presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu prvemu«, priloga *Novic* 2, št. 36, 4. septembra 1844. NUK.

Bleiweisu je ravno v povezavi z literarno obliko uspelo v svoj list pretihotapati nekatere pomembne nacional(istič)ne ideje. Najizrazitejši dosežek *Novic* je bila v tem pogledu objava pesmi Jovana Vesela Koseskega »Slovenja carju Ferdinandu« 4. septembra 1844 (gl. Slika 3). Bleiweis se je povsem jasno zavedal, da je vpeljava novega imena tvegana, kajti tedanja cenzura je težila celo k temu, da iz slovenskih publikacij izloča reference na Ilirijo.¹⁷ Toda manever je uspel: cenzor Jurij Šporer, ki je istega leta preprečil objavo Prešernove »Zdravice ob novini leta 1844«, je v tem primeru omogočil, da je izšel panegirik cesarju, v katerega je Koseski večše vpletel alegorizirano novo historično in geografsko entiteto. Vpeljava novega etnonima – Slovenija in Slovenci – se je hitro uveljavila ravno po zaslugi *Novic*, Koseski pa se je z navdušujočimi patriotskimi besedili, kot sta »Slovenja« in »Kdo je mar?«, malodane povzpел do statusa pesniškega zvezdnika.

¹⁷ Prim. Jezernik 2021: 263 in poglavje Nine Ditmajer v tej knjigi.

»Odvezana usta«: revolucija 1848 in odprava cenzure

Marčno revolucijo leta 1848 so *Novice* v nasprotju z nekaterimi bolj evforičnimi glasili iz slovanskega sveta pospremile nekoliko zadržano. Bleiweis je svoj obsežni članek »Slava slava našimu presvittlimu cesarju Ferdinandu prvimu« 22. marca 1848 uokviril v laskanje »milostljivemu Očetu«, ki nam je naklonil »neizrečene dobrote«, in zagotavljanje popolne lojalnosti monarhiji (gl. Slika 4).¹⁸ Toda obenem je v tekstu odkrito izrazil navdušenje nad svoboščinami, ki jih je prinašala konstitucija – zlasti več besede meščanstva v odločanju o javnih zadevah in davkih, ni skrival zadovoljstva ob padcu kneza Metternicha, za katerega »celo ljudstvo želi, de [...] od vikšiga vladarstva odstopi, katero je skozi 37 let v rokah imel« (Bleiweis 1848: 45).

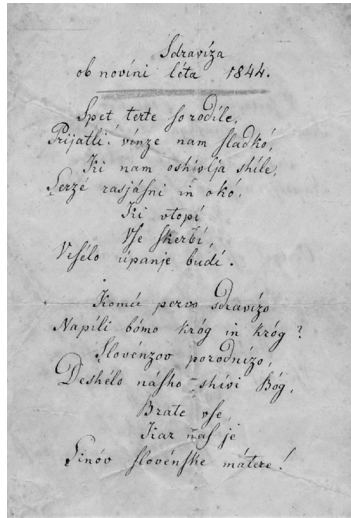

Slika 4. Janez Bleiweis, začetek članka »Slava slava našimu presvittlimu cesarju Ferdinandu prvimu«, *Novice* 6, št. 12, 22. marca 1848. NUK.

¹⁸ Zlasti v poznejših komentarjih se je Bleiweis pokazal kot razmeroma konservativen interpret revolucionarnih dogodkov, denimo v zvezi s puntarskimi kmeti.

Najbolj pa je bil navdušen nad odpravo predhodne cenzure:

Na dalje so milostljivi *cesar Ferdinand* ravno ta dan tudi dovolili, de prihodnjič se bojo smeje vsake *bukve*, *Novice* ali časopisi in *vsaka druga reč v natis dati*, brez de bi jo mogli, kakor dosihmal, *tiskarni sodnici* (cenzuri) pokazati in od nje posebno dovoljenje natisa dobiti. Zdaj bomo tedej *prосто* pisali, kar bomo hotli, de bo le *resnično* in *pravično*. Oj, to je neizrečena dobrot, da nam niso usta več zavezane! Odsihmal bomo smeli v *Novicah* in kjer koli brez ovinkov in brez zadržkov vsako *resnično napčnost* in *krivičnost* očitno razglasiti in škodljive napake od kodar koli bojo prišle, med ljudstvo dati, de se bojo napčnosti in krivice po ti očitni poti zatirale, odvrčale, poboljšale. (Bleiweis 1848: 45–46; poudarki v izvirmiku so polzaprto tiskani)

Slika 5. France Prešeren, »Sdraviza ob novini leta 1844«, prvotna različica »Zdravljice«, katere objavo v *Novicah* je preprečila cenzura. NUK, Rokopisi Franceta Prešerna, MS 471.

O tem, kako se je nova tiskovna svoboda odrazila v uredniški politiki *Novic*, zgovorno priča objava Prešernove »Zdravljice« 26. aprila 1848. Kot smo že omenili, je načrtovano prvo revijalno objavo v *Novicah* leta 1844 blokiral tedanji cenzor Jurij Šporer (gl. Sliko 5). Prešeren je pesem v nekoliko predelani obliki leta 1846 nameraval vključiti v svojo zbirko *Poezije*, a je spet doživel cenzurno intervencijo, tokrat s strani Kopitarjevega naslednika, Frana Miklošiča, ki je na Dunaju pregledoval slovanske knjižne natise. Miklošič je zlasti z zahtevo po črtanju ene izmed kitic (»Edinost, sreča, sprava«) Prešerna vznejevoljil do

te mere, da je pesem v celoti umaknil – kajti ravno zaradi cenzure je pesnik v oddanem rokopisu že sam izpustil potencialno najbolj problematično kitico (»V sovražnike z oblakov«). Tako je morala bodoča slovenska himna počakati ne le na smrt »velikega gromovnika« Kopitarja,¹⁹ temveč tudi na revolucijo in začasni padec predcenzurnega režima.

V času, ko so bila usta naposled »odvezana«, je Bleiweis na naslovno stran časopisa lahko uvrstil neokrnjeno končno verzijo »Zdravljice« – torej vključno s problematičnima kiticama. Vzporedno z njo pa je na levi strani objavil še eno pesem, ki je ponujala povsem drugačno interpretacijo revolucije in njenih svoboščin: Jožef Hašnik, eden izmed vidnih novičarskih pesnikov-duhovnikov, je v »Svobodnem Lenartu« konservativno ironiziral pridobitve revolucije, zlasti navidezno svobodo, ki jo ta prinaša kmetu. Noviška uredniška politika se torej tudi v mesecih kaotičnega brezzakonja kaže kot previdna, ali, rečeno sodobneje, »uravnovežena« (gl. Sliko 6).

Slika 6. Naslovna stran *Novic* 6, št. 17, 26. aprila 1848, s prvo objavo Prešernove »Zdravljice«, ob katero je previdni Bleiweis postavil Hašnikovega »Svobodnega Lenarta«. NUK.

¹⁹ Kopitarjevo smrt so v žalni notici oznanile tudi *Novice* (Anon 1844: 139).

Ukinitve predcenzure je v celotni monarhiji sprožila val navdušenja, ki mu je nemudoma sledila eksplozija novih, necenzuriranih medijev najrazličnejših profilov in kakovosti: na Dunaju je že v marcu začelo izhajati sedem novih političnih časopisov, med njimi tudi radikalni *Die Constitution*, podobno se je dogajalo v drugih mestih – oblast je za kratek čas povsem izgubila nadzor nad ponorelim tiskom. Tiskovna evforija leta 1848 je seveda oplazila tudi Ljubljano.²⁰ *Laibacher Zeitung* in *Novicam*, ki so tedaj dosegale čedno naklado okrog 1800 izvodov, so se v revolucionarnem letu pridružili novi časopisi, tako nemški kot slovenski. Med njimi je nemara duh časa najizraziteje odražal časopis *Slovenija* (1848–1850), prvi slovenski politični list, ki je v uredništvu Matevža Cigaleta izhajal dvakrat tedensko kot glasilo Slovenskega društva.²¹ *Slovenija*, ki je odkrito zagovarjala program Zedinjene Slovenije in objavljala tudi literaturo, je pomembno premaknila vsebinsko težišče v politično področje; toda uspelo se ji je obdržati le slabi dve leti. Tudi *Slovenija* je objavljala poezijo: 22. septembra 1848 je natisnila nemara najbolj agresivni proizvod zgodnjega slovenskega pesniškega nacionalizma, »Nemškutarja« Koseskega, ki so ga *Novice* ponatisnile šele dobrih dvajset let pozneje (28. avgusta 1869) – s pomenljivo opombo, da gre za edino (!) pesem, ki je Koseski ni objavil v *Novicab*, in katere se »slavni pesnik« sam zdaj »več ne spominja.«²²

²⁰ Prim. Cvirn (2010: 18–31) in poglavje Sonje Svolfjšak v tej knjigi.

²¹ Vzniknili so tudi drugi časopisi, med njimi Navratilov *Vedež* (1848–1850), prvi slovenski mladinski časopis, in Malavašičev *Pravi Slovenec* (1849). Nova periodika je začela izhajati tudi v drugih mestih s slovenskim prebivalstvom – v Celju (*Celske novine*, 1848–1849; *Cillier Wochenblatt*, 1848, *Slovenska čbela*, 1850), Trstu (*Slavjanski rodoljub*, 1848, *Jadranski Slavjan*, 1849), Novem mestu (*Sloveniensi Blatt*, 1848) in Celovcu (*Slovenska bčela*, 1850–1853). Medtem ko omenjeni časopisi iz različnih razlogov niso preživel, se je dlje časa obdržal *Slovenski cerkveni časopis*, ki je v Ljubljani začel izhajati leta 1848 in pod novim imenom *Zgodnja Danica* (1849–1902) pomembno zaznamoval drugo polovico 19. stoletja.

²² Takšna pesem, v kateri gre že na nož (točneje, »nabrušen meč«), seveda ne bi mogla iziti ne v predmarčni dobi ne pozneje, po novi zaostritvi v začetku petdesetih let (druga kitica): »Germanja zatrobi in kakor veljá, / Slovenja primerni odgovor ji dá, / Se verlo in krepko obnaša; / V kavarnico stopi napihnjjen kalin, / Se vogne prevzetno slovenskih novin, / Po dnevniku nemškimu praša, / Za tebe, budalo, nabrušen je meč, / Nikdar ne poljubi Slovenka te več, / Zaverže te, votli nemškutar!«

Zaostritev cenzure v začetku petdesetih let 19. stoletja je časopisom pristrigla peruti; tisti, ki so preživeli, so se znašli v podobnih razmerah kot pred marcem 1848. Bleiweisove *Novice* niso več mogle obnoviti nekdanje monopolne vloge, a so ostale trdno zavezane nacionalistični agendi in so bile v petdesetih letih še vedno osrednje glasilo slovenskega narodnega gibanja. Še več, ob zori ustavne dobe jih je ljubljanska policija identificirala kot leglo ekstremnega nacionalizma. Tedanji ljubljanski policijski direktor Leopold Bezdek je na notranje ministrstvo na Dunaju že leta 1861 poslal ovadbo, v kateri je ugotavljal, da *Novice* »že dalj časa sledijo subverzivnim tendencam, ki izražajo prekomerna ultranacionalna stališča proti vsemu, kar je nemškega in 'nacionalni element' neprikrito pozivajo na boj« (Stariha 2002: 50), ter Bleiweisa obtožil, da v *Novicah* hujska in hoče iz njih narediti »Magno carto« Slovencev (gl. Sliko 7).

son Der Bleiweis zum magna-carta
 son Bleiweisem cotroierten Novice inmy affler.
 yaman und boferweldif sonfulyten ynfaly.
 uidwignen Turlanz, melurda of univ din
 Nimmern: 16, 18, 20, 22, 26 und 27 sonfulbar

Slika 7. Odlomek iz Bezdekovega dopisa notranjemu ministrstvu 3. julija 1861, v katerem ljubljanski policijski predstojnik obtožuje Bleiweisa, da iz *Novic* dela »Magno carto« Slovencev ter v dokaz prilaga šest številčk časopisa. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 16, Splošni spisi, leto 1861, fasc. II. (301–600), št. 438.

Bezdekovi ovadbi je sledil dopis z ministrstva, ki je predsedniku deželne vlade Karlu Ullepitschu naložil, naj lokalne oblasti budno spremljajo ljubljanski tisk ter »proti vsakemu protizakonitemu pisanju takoj uvedejo preiskavo, ga prijavi in sodno obravnavajo« (Stariha 2002: 50). Bezdek, ki je sicer menil, da bi bilo *Novice* najbolje kar prepovedati, je spremljal njihovo pisanje in z rdečim svinčnikom občrtaval sporne pasuse: Arhiv Republike Slovenije hrani dokumentacijo iz let 1861–1865, ki priča o tem, da je policija v tem času *Novice* skrbno spremljala (poleg dopisov se v njej najdejo tudi rdeče občrtani problematični pasusi). Povod za sodni pregon zoper Bleiweisa je naposled ponudil dopis »Iz Savinske doline«, objavljen 26. novembra 1862, ki se je obregnil ob rabo jezika pri notarjih (Anon 1862). V začetku leta 1863 je sledila sodna preiskava, ki bi utegnila imeti pogubne posledice za Bleiweisa – grozil mu je suspenz z delovnega mesta živinozdravnika, pred čemer ga je kot deželnega

poslanca zaščitila le imuniteta. Višje deželno sodišče v Gradcu je ljubljansko obtožnico naposled zavrglo, Bleiweis pa jo je odnesel s kaznijo 10 goldinarjev in izgubo kavcije 60 goldinarjev (Stariha 2002: 50).

Novice, edini slovenski časopis, ki je izkusil tako predmarčno predcenzuro kot poznejšo retroaktivno pocenzuro, torej razkrivajo, kako je državni nadzor nad tiskom ostal stalnica tudi po revoluciji: cenzorje so nadomestili tožilci in sodniki, ki so problematične avtorje in urednike preganjali za nazaj, pri čemer so ti zdaj tvegali tudi visoke globe in zaporne kazni. Toda *Novice* v šestdesetih letih 19. stoletja niso več bile v središču pozornosti varuhov oblasti, kajti pojavili so se novi, še bolj problematični časopisi – v Celovcu Einspielerjeva *Stimmen aus Innerösterreich* in *Slovenec*, v Ljubljani pa Vilharjev *Naprej*, kmalu pa še *Triglav* in *Slovenski narod*. Napočila je »klasična« doba pocenzurnih zaplemb, obsodb in zapornih kazni.²³

Sklep

Premislek o učinkih delovanja cenzorskega aparata v predmarčni dobi, kot se kaže v prikazani zgodovini blokiranja časopisnih projektov in ustanovitve *Novic*, vodi do vrste relevantnih spoznanj. Najpomembnejše se zdi sledeče: ni dvoma o tem, da je bila cesarska cenzura eden izmed odločilnih dejavnikov v predmarčnem literarnem in medijskem sistemu na Kranjskem. Kot smo zapisali že v utemeljitvi projekta (gl. uvodno poglavje), je cenzura v tem pogledu *konstitutivna*: še bolj zgovorno kot posvetilo Schmidburgu, s katerim se leta 1830 mora začeti *Kranjska čbelica*, o tem pričajo tri osupljive mutacije, ki so vodile do *Novic*: od političnega v literarni, od literarnega v tehnični in naposled od tehničnega v kmetijski časopis. Obenem cenzura – ki je, če se vrnemo k Bleiweisovi formulaciji, generirala »smrtno tihoto« – ostaja tudi *prikrita* sila. Pri tem se kot temeljna demonstracija njene moči kaže zmožnost, da ne dovoli periodične publikacije in jo zatre že v kali; te ugotovitve skoraj ni mogoče dovolj poudariti. Tudi zaradi tega namreč zgodovina cenzurnih zavrnitev ostaja nevidna, skrita v arhivih cesarske birokracije. Kar ostaja za njo, je praznina – praznina v medijskem prostoru, a tudi praznina v literarnem življenju: besedila, ki sploh niso bila napisana, pa bi nemara bila, in pesmi, ki so za vedno ostale v predalih.

²³ Prim. poglavji Teodorja Domeja in Tanje Žigon v tej knjigi.

Ugotoviti je mogoče tudi, da je bil predmarčni cenzorski aparat sicer raz-
ujen in navidezno decentraliziran (mreža lokalnih knjižnovevizijskih uradov,
deželni guberniji), da pa se je moč odločanja izrazito zgotvila v dunajskem poli-
cijsko-cenzurnem uradu, zlasti v osebi njegovega vsemogočnega šefa Sedlnitz-
kega. Merjenja moči med lokalnimi in imperialnimi agenti cenzure, v katero so
občasno vstopali lokalni veljaki – v Ljubljani denimo guverner Schmidburg ali
škof Wolf – so se naposled večinoma iztekla v korist Dunaja, kjer so se, konec
koncev, presojale tudi tehtnejše knjižne publikacije. Arhivski podatki kažejo,
da je med lokalnimi akterji daleč največjo moč imela policija, tesno povezana s
Sedlnitzkim. Njeno delovanje je bilo v veliki meri prikrito, a ključno: policijski
ovaduhi so v svojih podrobnih tajnih poročilih preiskovancem (potencialnim
urednikom, avtorjem in izdajateljem) gledali ne le pod pero, temveč tudi med
rjuhe, knjižne police, krožnike in kozarce.

Naposled lahko vsaj deloma odgovorimo tudi na vprašanje, kakšni motivi
so vodili predmarčno cenzuro, da je tako vztrajno blokirala slovensko perio-
diko. Med njimi je bila vsaj na deklarativni ravni v središču skrb za kakovost
tiska, ki izhaja iz tipičnega razsvetljskega paternalizma: celo policisti in škof
se v svojih poročilih vedejo kot nekakšni recenzenti, ki izražajo pomisleke o
znanstveni usposobljenosti izdajateljev. Toda ali je cenzura kot imperialna sila
tudi namerno zavirala razvoj slovenskega jezika, literature in kulture – kar so
implicitno ugotavljali mnogi dosedanji raziskovalci? Četudi novejši pogledi
na zgodovino monarhije nasprotujejo pretiranemu poudarjanju Habs-
burškega imperija kot »ječe narodov«, obstaja nekaj indicev, da je na Kranj-
skem ravno skozi cenzorske prakse – deloma že v predmarčni dobi in še bolj
izrazito pozneje, ko je nacionalizem postal središčna tema sodnih pregonov
časopisov – odsevala tudi averzija imperialnih oblasti do agende partikularnih
(kulturnih) nacionalizmov.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, Splošni spisi, leto 1861, fasc. II. (301–600), št. 438

NUK – rokopisni oddelek:

Rokopisi Franceta Prešerna, MS 471

Literatura

- ANON, 1844: Žalostna povest. *Kmetijske in rokodelske novice*, 13. II. 1844, str. 139.
- ANON, 1845: Persiljena opomba. *Kmetijske in rokodelske novice*, 19. 2. 1845, str. 32.
- ANON, 1849: Velki zbor kmetijske družbe v Ljubljani. *Kmetijske in rokodelske novice*, 5. 12. 1849, str. 211–212.
- ANON, 1862: Iz Savinske doline. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 26. II. 1862, str. 402.
- ANON, 1863: Iz Ljubljane (Svečanost o dvajsetletnici »Novic«). *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 15. 7. 1863, str. 222–226.
- BACHLEITNER, NORBERT, 2017: *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Dunaj: Böhlau.
- BACHLEITNER, NORBERT, 2021: From Paternalism to Authoritarianism: Censorship in the Habsburg Monarchy (1751–1848). *Slavica TerGestina* 26, št. 1, str. 54–88.
- BLEIWEIS, JANEZ, 1848: Slava slava našimu presvitlimu Cesarju Ferdinandu Pervimu! *Kmetijske in rokodelske novice*, 22. 3. 1848, str. 45–47.
- CVIRN, JANEZ, 2010: »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila«: avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). V: Mateja Režek (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija. Str. 13–44.
- DOVIČ, MARIJAN, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 243–286.
- DOVIČ, MARIJAN, 2021: »Očetje naroda« in »nacionalni pesniki«. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 284–308.
- GOLDSTEIN, ROBERT JUSTIN, 1989: *Political Censorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe*. London: Palgrave Macmillan.

- GRDINA, IGOR, 2021: Med zajci in leopardi: Bleiweis in ostali. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 48–64.
- GRUM, MARTIN, 2017: Blaznik, Jožef (1800–1872). *Slovenska biografija*, 2017. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi143410/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 4. 2023).
- GSPAN, ALFONZ, 1966: Spremna beseda. V: Alfonz Gspan (ur.): *Faksimile cenzurno-revizijskega rokopisa Prešernovih poezij iz knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. III–XXI.
- HORVAT, KSENIJA, 2021: Janez Bleiweis – novinar in urednik. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 125–145.
- JEZERNIK, BOŽIDAR, 2021: Dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški, »oče slovenskega naroda«. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 254–283.
- JUDSON, PIETER M., 2018: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Prev. Ana Monika Habjan. Ljubljana: Sophia.
- KIDRIČ, FRANCÈ, 2013: Vesel, Janez Nepomuk (okoli 1770–1844). *Slovenska biografija*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778661/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 4. 2023).
- MAL, JOSIP, 1930: Pred sodnim stolom predmarčne birokracije. *Dom in svet* 43, št. 9–10, str. 290–304.
- MIHELIČ, STANE, 1948: Kmetijska družba in ustanovitev »Novic«. *Slavistična revija* 1, št. 1–2, str. 27–58.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, MIRA, 2001: Carniolia, domovinska revija in zabavni list za umetnost, književnost, gledališče in družabno življenje. V: Janez Cvirn idr. (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*. I. Ljubljana: Nova revija. Str. 225–227.
- NEŽMAH, BERNARD, 2021: Bleiweis med Vodnikom in Jurčičem: tri etape slovenskega novinarstva. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 111–124.
- PASTAR, ANDREJ, 2015: Primerjava cenzurnih sistemov v prvi polovici 19. stoletja v celinski Evropi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 86, št. 2–3, str. 34–62.
- PIRJEVEC, AVGUST, 2013: Kordeš, Leopold (1808–1879). *Slovenska biografija*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi289720/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 4. 2023).
- PISK, MARJETA, 2021: Urednik Bleiweis in »narodno pesništvo«. V: Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ljubljana: SAZU. Str. 211–229.

- PRAŠELJ, NADA, 2013: Šporer, Jurij Matija (1795–1884). *Slovenska biografija*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi597918/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 4. 2023).
- PRIJATELJ, IVAN, 1902: Bleiweis – izdajatelj Prešernove zapuščine II. *Ljubljanski zvon* 22, št. 10, str. 704–707.
- PRIJATELJ, IVAN, 1912a: Iz življenja kranjskega literata. *Veda* 2, št. 1, str. 68–77.
- PRIJATELJ, IVAN, 1912b: Iz življenja kranjskega literata (dalje). *Veda* 2, št. 3, str. 293–304.
- PRIJATELJ, IVAN, 1913a: Ustanovitev Bleiweisovih »Novic«. *Veda* 3, št. 1, str. 59–65.
- PRIJATELJ, IVAN, 1913b: Ustanovitev Bleiweisovih »Novic« (dalje). *Veda* 3, št. 2, str. 161–169.
- PRIJATELJ, IVAN, 1913c: Ustanovitev Bleiweisovih »Novic« (konec). *Veda* 3, št. 3, str. 271–279.
- RUUD, CHARLES A., 2009: *Fighting Words: Imperial Censorship and the Russian Press, 1804–1906*. Toronto: University of Toronto Press.
- SLODNJAK, ANTON, 1949: Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe, 1: Slavinja in Prešeren. *Slavistična revija* 2, št. 1–2, str. 1–29.
- SLODNJAK, ANTON, 2013: Smolè, Andrej (1800–1840). *Slovenska biografija*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi587221/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 24. 4. 2023).
- STARIHA, GORAZD, 2002: Začetek ustavnega življenja in ljubljanska policija. *Kronika* 50, št. 3, str. 327–342.
- ŽIGON, AVGUST, 1926a: Krajnska Zhbeliza v cenzuri. *Dom in svet* 39, št. 4, str. 154–159.
- ŽIGON, AVGUST, 1926b: Krajnska Zhbeliza v cenzuri. *Dom in svet* 39, št. 6, str. 215–221.